

DEMOKRATIETS HISTORIE FRA OLDTID TIL NUTID

Mogens Herman Hansen

Museum Tusculanums Forlag
Københavns Universitet 2012

Det athenske demokrati

Athen var den mægtigste og folkerigste af alle de græske bystater, og det athenske demokrati er det bedst kendte eksempel på et forsamlingsdemokrati i en selvstændig stat af større betydning. Det blev indført i 507 f.Kr., afskaffet af makedonerne i 322, men genindført fle-

re gange i hellenistisk tid, især i perioder, hvor det lykkedes Athen at gøre sig fri af det makedonske overherredømme. Det er det eneste historiske eksempel på et direkte demokrati, der er så vel belagt i vore kilder, at vi kan rekonstruere dets ideologi og dets institutioner.⁶⁷

1. *Ideologi*. Demokrati var i oldtiden en omstridt og ofte kritiseret styreform, ikke som i moderne et uomtvisteligt gode, som alle foregiver at stræbe efter.⁶⁸ Men de athenske demokrater mente ligesom nutidens, at demokrati var uløseligt forbundet med idealerne frihed og lighed.

Det græske ord *demokratia* er sammensat af *dēmos*, »folk«, og *krátos*, »vælde«.⁶⁹ Demokraterne opfattede selv *demos* som »hele folket«, dvs. alle voksne mandlige borgere, der kunne møde op på folkeforsamlingen, hvorimod demokratiets kritikere, især filosoffer som Platon og Aristoteles, fortolkede *demos* som »det menige folk«, dvs. det uvidende flertal af fattige, som på folkeforsamlingerne kunne overtales af demagogerne til at udplyndre de velhavende og majorisere de veluddannede.⁷⁰

Demokratiets fundamentale ideal var frihed (*eleuthería*), som havde to aspekter: den politiske frihed, dvs. alle borgeres ret til på skift at deltage i statens styrelse, og den personlige frihed, dvs. alle borgeres ret til at leve efter forgodtbefindende uden indblanding fra statsmagtens side.⁷¹

Lighedsidealet byggede ikke på den antagelse, at alle var lige, skønt filosofferne gerne kritiserede demokraterne for dette synspunkt, men på det princip, at alle skulle have lige politiske rettigheder (*isonomía*), specielt lighed i retten til at tale på de politiske forsamlinger (*isegoría*) og lighed for loven. Der var intet tilløb til at udvide lighedsbegrebet til også at omfatte økonomisk og social lighed.⁷²

Demokratiets sammenhæng med frihed og lighed er smukt skildret i den gravtale, som statsmanden Perikles holdt i 430 f.Kr. over de athenere, der var faldet i Den Peloponnesiske Krigs første år:

Den statsform, vi har, er ikke en efterligning af vore naboers love. Nej, vor statsform er snarere et eksempel for andre end andres for os. Dens navn er demokrati, fordi styret ikke er samlet hos nogle få, men hos flertallet. Men medens lovene giver alle lige ret i pri-

vate forhold, er det vurderingen af hver enkelt borger og hans anseelse på et eller andet felt, en kvalitetsvurdering mere end en fordeling på skift, der bestemmer, om han foretrækkes i offentlige hverv. Ej heller danner fattigdom hos én, der kan gavne byen, nogen hindring ved at holde hans gode kvaliteter skjult. Frihed hersker i vort offentlige liv, og skal der tales om at se skævt til hinandens daglige livsførelse, så vredes vi ikke på vor nabo, hvis han lever, som han har lyst til, og vi generer ikke hinanden med en adfærd, der ganske vist ikke er lovstridig, men alligevel er ubehagelig at være vidne til. Privat omgås vi uden at genere hinanden, og offentligt holder frygten os fra at bryde loven. Vi adlyder de fungerende embedsmænd såvel som lovene, dels dem der er givet for at beskytte de forurettede, men dels også de uskrevne love, hvis overtrædelse medfører offentlig misbilligelse.⁷³

Flertallet af Athens borgere og deres politiske ledere sluttede op om demokratiet og anså det for den bedst mulige forfatningsform. Demokratiet blev ligefrem personificeret og ophøjet til en gudinde, som man hvert år bragte offergaver.⁷⁴

2. *Institutioner*. Kilderne giver kun mulighed for en detaljeret rekonstruktion af demokratiets institutioner på statsmanden Demosthenes' tid, dvs. i perioden 355–22 f.Kr.⁷⁵

Borgerskab var arveligt og betinget af, at begge ens forældre var athenske borgere. Kun voksne mænd havde politiske rettigheder; kvinder, fremmede og slaver var udelukket fra deltagelse i demokratiet. En athener blev myndig, når han fyldte 18 år, men først efter en toårig militærtjeneste fik han som 20-årig adgang til folkeforsamlingen. Fulde politiske rettigheder fik han først, når han var fyldt 30 år og fik lov til at deltage i lodtrækningen af lovgivere, dommere og embedsmænd.⁷⁶ Der var i alt ca. 30.000 voksne mandlige borgere, hvoraf kun ca. 20.000 var fuldborgere over 30 år. Hele Athens og Attikas befolkning har formodentlig talt mindst 200.000 personer.⁷⁷

Folkeforsamlingen (*dēmos*). Alle athenere over 20 år havde taleret og stemmeret på folkeforsamlingen. Den mødtes 40 gange om året under åben himmel på højen Pnyx over for Akropolis, og den var i reglen besøgt af mindst 6.000 borgere. Et folkeforsamlingsmøde (*ekklesia*) blev indkaldt af femhundredemandsrådets præsidium

(*prytanerne*) og ledet af ni af rådets medlemmer (*próedroi*), der blev lodtrukket om morgenen ved mødets begyndelse. Debatten bestod af en række taler holdt af de politisk aktive borgere, og efter debatten stemte man ved håndsoprækning; de ni *próedroi* afgjorde udfaldet ved et hurtigt skøn.⁷⁸ Athenerne skelnede mellem love (*nómoi*), som var generelle tidsbegrænsede normer, og dekretter (*psefismata*), som var individuelle tidsbegrænsede normer. Folkeforsamlingen kunne ikke vedtage love, men traf afgørelse ved dekret om udenrigspolitik og alle vigtige indenrigspolitiske anliggender.⁷⁹

De edsvorne lovgivere (*nomothetai*). Blandt borgere over 30 år udtog man hvert år ved lodtrækning et panel på 6.000 edsvorne, som i ét år fungerede dels som lovgivere (*nomothetai*) og dels som dommere (*dikastai*). Når der skulle gives en lov, nedsatte man for én dag et nomothetkollegium på fx 1.000 mand, udtaget ved lodtrækning blandt de 6.000, og de stemte ved håndsoprækning om alle ændringer af Athens lovkorpus.⁸⁰

Folkedomstolen (*dikastérion*) indkaldtes ca. 200 dage om året. På en retsdag blev der om morgenen blandt de 6.000 edsvorne udtaget fx 2.000 nævninger, og de blev så fordelt på fx fire domstole a 500 mand, som hver under en embedsmands forsæde skulle høre og pådømme en proces.⁸¹ Folkedomstolene pådømte ikke blot private tvistemål og straffesager, men også alle politiske processer, og de kontrollerede embedsmændene og folketalerne. De to vigtigste procestyper var den offentlige proces for lovstridigt dekretforslag (*graphé paranómon*) rettet mod folketalerne og anmeldelse til folkeforsamlingen for forræderi og bestikkelse (*eisangelía*), som især blev benyttet mod generalerne.⁸²

Embedsmænd (*archai*). Foruden de besluttende forsamlinger (folkeforsamlingen, nomotheterne og folkedomstolene) havde athenerne også ca. 1.200 embedsmænd, som hvert år blev udtaget blandt de borgere over 30 år, der meldte sig som kandidater. Ca. 100 embedsmænd, heriblandt de ti generaler, blev valgt på folkeforsamlingen ved håndsoprækning, og de kunne genvælges. De andre ca. 1.100 blev lodtrukket, dels medlemmerne af femhundredemandsrådet og dels de ca. 600 andre embedsmænd, der ofte fungerede i timandskollegier. Embedsperioden var ét år, og blandt de 600 embedsmænd måtte in-

gen beklæde samme embede to gange. Før deres tiltrædelse skulle alle embedsmænd gennemgå en prøvelse for folkedomstolen (*dokimasía*), og når de ved årets slutning nedlagde deres embede, skulle de aflægge regnskab for folkedomstolen (*eúthynai*). Embedsmændenes opgave var dels at indkalde og lede de besluttende forsamlinger (folkeforsamling, nomotheter og folkedomstole) og dels at iværksætte de trufne beslutninger. Embedsmændenes myndighed omfattede retten til at straffe ulydige borgere med bøder op til en vis størrelse, derimod kunne de ikke selv træffe beslutninger i andet end rutinesager.⁸³

Femhundredemandsrådet (*boulé*) var langt det største og vigtigste af embedskollegierne. Attika var opdelt i ti regioner. Rådet var sammensat af 50 mand fra hver region, og de skulle på skift fungere som forretningsudvalg for hele rådet i en tiendedel af året. Hver dag lodtrak man blandt forretningsudvalgets medlemmer en formand, der i ét døgn fungerede som rådets og dermed som hele statens præsident. Hele rådet skulle så igen fungere som folkeforsamlingens forretningsudvalg og forbehandle alle de forslag, som folket skulle drøfte og stemme om. Man kunne kun være medlem af femhundredemandsrådet to gange i sin livstid, og man kunne kun lodtrækkes én gang til formand for rådet og staten. Det betyder, at mere end en tredjedel af alle borgere før eller senere blev medlem af femhundredemandsrådet, og at ca. hver fjerde har kunnet sige: »Jeg har været statens præsident i ét døgn.« På den anden side var der ingen borger, der havde været det i mere end et døgn.⁸⁴

De politisk aktive borgere. Embedsmændene tog ingen politiske initiativer, og det var den menige borger individuelt, der på eget initiativ skulle indbringe og forelægge dekretforslag for folkeforsamlingen, lovforslag for nomotheterne og retssager for folkedomstolen. Til enhver tid har der nok været hen ved tusinde borgere, som var aktive som folketalere, forslagsstillere og offentlige anklagere, men blandt dem var der en lille gruppe på en snes folketalere, der næsten professionelt drev politik. Politiske partier fandtes ikke, og folketalere måtte samle skiftende flertal for deres forslag. Store folketalere som fx Demosthenes kunne dog dominere folkeforsamlingen og i nogle år sikre sig en næsten ubestridt lederstilling.⁸⁵

Diæter. Borgerne fik betaling for deltagelse i folkeforsamlingen, nomothetkollegierne, folke-domstolene og femhundredemandsrådet. Kun få af embedsmændene fik løn, men mange fik sportler i stedet, dvs. et honorar for de opgaver, de udførte for staten og borgerne. Folketalerne og forslagsstillerne fik ingen betaling, og de borgere, der forsøgte at slå mønt af deres politiske initiativer, blev stemplet som sykofanter og straffet.⁸⁶

Demokrati i hellenistisk og romersk tid

Da makedonerne havde erobret Athen i 322 f.Kr., afskaffede de demokratiet og indførte en oligarkisk forfatning.¹⁴⁰ Men demokratiet forsvandt ikke fra den græske bystatsverden. Tværtimod var demokrati den fremherskende forfatningsform i bystaterne fra midten af 300-tallet f.Kr. og frem til romernes erobring af Grækenland i 146 f.Kr.¹⁴¹ Under den romerske republik blev demokratierne gradvist omdannet til oligarkier, og i løbet af kejsertiden blev de forvandlet fra bystater til byer, der kun havde et begrænset lokalt selvstyre.¹⁴² Udviklingen strakte sig over flere århundreder, men hvis man vil fremhæve et skelsættende årstal, må det være 284 e.Kr., hvor Diokletian blev kejser og indledte en administrativ reform af Romerriget, der førte til, at også bystaterne forsvandt i løbet af senantikken.¹⁴³ I store træk kan man sige, at demokratiet var forsvundet som statsform ca. 100 f.Kr. og bystaten som statstype i løbet af 300-tallet e.Kr.¹⁴⁴ Der skulle gå næsten to tusinde år, før demokratiet vendte tilbage i årene omkring 1800 e.Kr.